

VILÁG- TÖRTÉNET

8. (40.) évfolyam 2018. 2.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET FOLYÓIRATA

- **SÁGHY MARIANNE – BAÁN IZSÁK OSB**
THÉBÁTÓL A BAKONYIG
- **JEAN-MICHEL CARRIÉ**
THÉBAIAK NYUGATON?
- **KAREN BLOUGH**
SZENT MÓRIC LÁNDZSÁJA MINT A POGÁNYSÁG ELLENI
HADJÁRAT RÉSE AZ OTTÓ-KORBAN
- **BEAT NÄF**
HOGYAN LETT SZENT MÓRIC
A NÉMET-RÓMAI BIRODALOM VÉDŐSZENTJE?
- **GUDE SUCKALE-REDLEFSEN**
SZENT MÓRIC, A FEKETE KATONA KULTUSZA
A NÉMET-RÓMAI BIRODALOMBAN
- **SZEMLE**
NOVÁK VERONIKA, TŐSÉR MÁRTON, FÁBIÁN LAURA ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Bottoni Stefano,
Katona Csaba, Martí Tibor
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László,
Erdődy Gábor, Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Pók Attila, Poór János

8. (40.) évfolyam 2018. 2.

TARTALOM

Tanulmányok

Sághy Marianne – Baán Izsák OSB: Thébától a Bakonyig. Szent Móric és vértanútársainak tisztelete Európában (4–21. század)	175
Jean-Michel Carrié: Thébaiak nyugaton? Hadtörténet és hagiográfia	197
David Woods: Szent Móric és a thébai légio legendájának eredete	229
Karla Pollmann: Verses szenvedéstörténetek. Lyoni Szent Eucherius: Az agaunumi mártírok szenvedéstörténetének időmértékes parafrázisai	241
Frederick S. Paxton: Liturgia és gyógyítás a kora középkori szentkultuszban. A lázcsillapító Szent Zsigmond-mise	263
Karen Blough: Szent Móric lándzsája mint a pogányság elleni hadjárat része az Ottó-korban	287
Bozóky Edina: Szent Móric lándzsájának legendája Viterbói Gottfried szerint	311
Beat Näf: Hogyan lett Szent Móric a Német-római Birodalom védőszentje?	329
Gude Suckale-Redlefsen: Szent Móric, a fekete katona kultusza a Német-római Birodalomban	339

Emlékezet

Szent Eucherius: Az agaunumi vértanúk, Szent Mauríciusz és társai kínszenvedése	353
---	-----

Szemle

Egy régi klasszikus új köntösben (Novák Veronika)	359
A muszlim hódítás és a bizánci hatalom összeomlása Észak-Afrikában (Tösér Márton)	362
Az uralkodói ideál a középkori Cseh Királyságban (Fábián Laura)	367

Jelen számunkat Sághy Marianne és Baán Izsák OSB szerkesztette
A fordításokat lektorálta Sághy Marianne

Verses szenvedéstörténetek

Lyoni Szent Eucherius: Az agaunumi mártírok szenvedéstörténetének időmértékes parafrázisai

Eucherius¹ *Passio Acaunensium martyrum*² című művében arról számol be, hogy a Diocletianus uralkodása idején lezajlott keresztényüldözés alatt az egyiptomi Théba városából származó Móric vezetése alatt álló keresztény katonák egy teljes hadseregét mészárolták le a svájci Alpokban fekvő Agaumnánál. A katonák mártírhalált haltak, mert megtagadták a császár parancsát, hogy keresztény társaik ellen harcoljanak. E rövid, prózai elbeszélést a késő középkorig többször lemásolták, s hatása megmutatkozott mind a kegyhelyeken, mind a gazdag ikonográfiai hagyományban.³

A *Passio* recepciójának másik formáját mutatják a történet verses változatai, amelyeket eddig kevésbé vizsgáltak. Ezekkel foglalkozik tanulmányom. Venantius Fortunatus, Walafrid Strabo és Sigebert de Gembloux költői parafrázisait elemzem, egyrészt költészeti technikájakat, irodalmi céljukat és társadalomtörténeti összefüggéseiket, másrészt pedig a prózai forrásszöveggel összehasonlítva rámutatok a parafrázisokban szereplő legfontosabb változásokra. Különös figyelmet szentelek annak a kérdésnek, hogy megfigyelhetők-e, és ha igen, milyen mértékben, jellegzetes értelmezési kiegészítések, melyeket kizárólag a versforma tesz lehetővé, valamint a parafrázis technikája és a sajátosságokat érintő, korszakokon – nevezetesen a késő antikvitástól a középkorig – átívelő, a kiválasztott szerzők által példákkal szemléltetett jelentős változtatások.

A történet

Meglepő, hogy egy teljes, az alsó-egyiptomi Thébában⁴ toborzott – s ennek nyomán thébai légiónak nevezett – keresztény légió legendás vértanúsága 303 körül, Diocletianus és Maximianus uralkodása idején Agaunumban – amely abban az időben

* Egyetemi tanár, School of Humanities at the University of Reading.

1 A tanulmány eredeti megjelenése: Pollmann, Karla: Poetry and Suffering: Metrical Paraphrases of Eucherius of Lyons' *Passio Acaunensium Martyrum*. In: *Poetry and Exegesis in Premodern Latin Christianity: The Encounter between Classical and Christian Strategies of Interpretation*. Eds.: Otten, Willemien – Pollmann, Karla. Leiden–Boston: Brill, 2007. 293–315.

2 Eucherius, 1896. 20–41.

3 A legfrissebb kutatási eredményekre: Wermelinger, 2005.

4 Semmi köze a görög Thébához, amint arra már Sigebert de Gembloux kötelességének érzett rámutatni. Sigebert de Gembloux: *Passio* 1.205–218.

Octodurum püspöksége alá tartozott – milyen gazdag irodalmi és ikonográfiai hagyományt indított el. A hagyomány százötven évvel később alakult ki Szent Eucherius lyoni püspök viszonylag rövid prózai elbeszélésével, melyet 434-ben történt püspökké szentelését követően írt meg.⁵ Régészeti bizonyítékok már a 4. században kibontakozó kultuszra és tiszteletre mutatnak Agaunumban.⁶ Az Eucheriuszt megelőző idők-ből azonban semmiféle írott forrás nem áll rendelkezésünkre,⁷ nem csoda, hogy Eucherius beszámolójának, illetve a későbbi prózai átdolgozásoknak a történelmi érvényessége és igazsága központi vitatéma a jelenlegi tudományos életben.⁸

Még mindig nem született egyetértés a kérdésben, és ezzel a jelen tanulmány sem kíván foglalkozni. A legenda legmegdöbbentőbb aspektusa a vértanúk óriási tömege: úgy tartják, hogy 6600, 6660, vagy akár 6666 katonát kivégeztek, amikor azok ellenszegültek Maximianus császár parancsának, hogy koncolják fel keresztény bajtársaikat. Egy teljes hadsereg megbüntetése ily módon egyébiránt szokatlan római gyakorlat. Eucherius is hangsúlyozta, hogy a nagyszámú vértanú nevét senki nem ismeri. Ez lehetővé tette a későbbi korok számára a légió további mártírjainak felfedezését, ily módon – egy dicsőséges és alapvetően elfogadott kerettörténeten belül – a Rajna mentén megannyi helység számára gondoskodva thébai szentekről.

A történet az évszázadok alatt gazdag irodalmi változásokon ment keresztül, tanulmányom ezek bizonyos ágára összpontosít,⁹ éspedig a történet időmértékes parafrázisaira, melyek közül az alábbiak ismertek:

– Venantius Fortunatus (530 körül 600 utánig, Itália és Gallia): *Carmen 2.14 De sanctis Agaunensibus*;¹⁰

– Walafrid Strabo (808–849; Suebia, Reichenau monostora): *Carmen 21 Ymnus de Agaunensibus martyribus*;¹¹ *Passio metrica anonyma*, 250 hexameter, talán a 9. vagy a 10. századból;¹²

– Sigebert de Gembloux (1030–1112 körül; Lotaringia): *Passio Sanctorum Thebeorum*;¹³

– Rennes-i Marbodus (1035–1123 körül; Franciaország): *Passio metrica*;¹⁴

– Lüttichi Reiner (†1182 körül; St. Lorenz monostora): *Passio metrica*.¹⁵

5 E történet számos névtelen, kis mértékben különböző prózai változataihoz lásd: Dupraz, 1961; Woods, 1994. 385–395. (magyarul jelen kötetben, 197–228.); Carrié, 2005. 9–35. (magyarul jelen kötetben, 197–228.).

6 Ez idáig az 515. évet – amikor is Zsigmond burgund király megalapította az agaunumi monostort – úgy tartották számon, mint a thébai légió kultuszának kezdetét azon a környéken. A nemrég lezajlott ásatások alapján a korábbi keresztény kultikus tevékenységre utaló, újabb régészeti bizonyítékokra lásd: Antonini, 2005. 331–342.; Descoeudres, 2005. 343–358.

7 Az Eucherius előttről származó írásos bizonyíték kritikus és elutasító bírálata: Stolle, 1891. 28–37.

8 Lásd az 5. jegyzetet.

9 A legtöbb szöveg a kora és az érett középkorból származik. A történet a 19. századi vallásos témájú regények kedvelt témája is volt: Blackburn, 1871; *St Maurice and the Theban Legion*, 1873.

10 Venantius Fortunatus, 1881. 42–43.

11 Walafrid Strabo, 1884. 367–369.

12 Walafrid Strabo, 1882. 5–11.

13 Sigebert de Gembloux, 1893. 44–125.

14 *Carmina medii aevi*, 1877. 152–160.; Bernard de Montmélian, 1888. 345–350.

15 Egyelőre még nem publikált, vö. *Bibliotheca hagiographica*, 1898–1899. vol. 2. 843. no. 5755.

A továbbiakban csak Venantius Fortunatus, Walafrid Strabo és Sigebert de Gembloux műveit vizsgálom.¹⁶ Először tágabb értelemben hasonlítom össze őket, valamint rávilágítok azokra a jellegzetességekre, amelyek közösek bennük, és amelyekben különböznek, figyelembe véve prózai modelljüket is, majd külön-külön mindegyikben részletesebben megvizsgálom a sajátos jellemzőket.

Általános összevetés

A verses parafrázisok felszínes vizsgálatából is kiderül a hosszukban megfigyelhető jelentős különbség: Eucherius prózai változata hét kisebb oldal a Bruno Krusch-féle kiadásban, Venantius Fortunatus költeménye 30, Walafridé 120, Sigeberté pedig 2896 versszakból áll. Az irodalmi műfaj mindegyiknél különbözik: Eucherius történelmi hagiográfiát ír,¹⁷ Venantius elégiát, Walafrid egy tizenegy szótagos verssorokból álló balladát, Sigebert pedig hagiografikus eposzt. Ez minden esetben befolyásolja az anyag bemutatásának hangnemét és uralkodó szempontját. Eucheriusnál a szemtanúk megbízhatóságát hangsúlyozó, kvázi történelmi mód dominál (Eucherius: *Levél Salviushoz*, 40., Krusch: *ab idoneis auctoribus rei ipsius veritatem quaesivi*), az időről (Eucherius: *Passio* 2) és a helyről (uo. 5, a *laus loci*) közöl adatokat, valamint egy látszólag egyszerű stílusban mondja el a történetet. A díszítőelemek általános hiánya jellemzi,¹⁸ ennek funkciója az elbeszélés hitelének alátámasztása.

Az elégius hangnem hirtelen kezdést tesz lehetővé Venantius számára, a történet szubjektív beállítást, illetve egyénre alakított befejezést. A didaktikus költészet hagyományába Walafrid is beiktat a végén egy személyre szabott részt, hozzákapcsolva a verset oktatni kívánt címzettjéhez. Költeménye pedagógiai hatásának növelése érdekében drámai részletességgel beszéli el az eseményeket. Sigebert egy úgynevezett „teljes” eposzt ír,¹⁹ főként hexameterben, különféle irodalmi műfajok elemeit kombinálva. Személyes prológust (disztichont) tűz a három könyv mindegyike elé, illetve egy epilógust ír, mindhez különböző versmértéket rendelve. Történelmi, régészeti és egyéb módon el-elkalandozik, hogy a klasszikus és keresztény műveltség terén egyaránt mint *poeta doctus* mutakozzon be. Gazdag bibliai anyagot és szóképet alkalmaz. A legnagyobb irodalmi műnemet, az epikát használva eszközként alkalmazza a megfelelő műfajt, amelynek célja, hogy a thébai légió vértanúságának egyetemes érvényt szerezzen.

A későbbi írók, Venantius és Walafrid feltételezik, hogy olvasójuk számára már eleve ismerős a történet, vagy legalábbis annak legfontosabb mozzanatai. Ez magyarázza Venantius esetében a mártírok nevének elhagyását Móricé kivételével

16 A szövegeket lásd a Függelékben. Venantius és Walafrid esetében a teljes változat, Sigebert de Gembloux művéből szemelvény olvasható.

17 A történetírás és a hagiográfia kapcsolatáról lásd: Náf, 2005.

18 Azaz csak kevés bibliai idézet és ókori művekre való hivatkozás felhasználásával.

19 A kifejezésre és más hasonló eposzokra lásd: Dinkova-Bruun, 2007. 315–342.

(*Carmen* 2.14.5), Walafrid pedig meggyőződéssel jelenti ki az eseményről, hogy világméretű hírnevet szerzett a svájci Alpok határain túl egész Galliának (*Carmen* 21,1–3.20–22). Eucherius Maximianus császárt nevezi meg mint legfőbb üldözöt, ²⁰ és gúnyosan kijelenti, a halál méltó Maximianushoz, mivel mind ő, mind pedig halála gyalázatos volt, amivel Lactantius *De mortibus persecutorum* című művét követi, talán azzal versengve. ²¹ A császárra helyezett hangsúly a thébai légió vértanúságát nemzeti szintre emeli, mondhatni, állami ügyet csinál belőle. Walafrid nyíltan utal arra, hogy méltatlan lenne megnevezni a „kegyetlen császárt” (*saevus imperator*), aki a thébai légiót üldözte (*Carmen* 21.7.2 *quem nec carmine nominare dignum*). Ez nemcsak egy kárhozatos *praeteritiot* (vagy *damnatio memoriae*) jelent, hanem egy általánosabb, szélesebb körű alkalmazást is lehetővé tesz hitvány és gonosztevő uralkodókra, ami Walafrid didaktikus érdekét szolgálja, minthogy közvetve a kortárs politikára utal. Sigebert nemcsak Maximianus nevét említi meg, hanem egy nagy kitérővel minden keresztényüldöző császáret Nérótól Diocletianusig (*Passio* 3.1–197), amivel nemcsak műveltségét és a történeti részletek iránti érdeklődését szemlélteti, hanem egyetemessé teszi, egy meglehetősen emelkedett szinten, a thébai légió vértanúságát mint a végső üldöztetést s a vértanúság csúcspontját.

Az összehasonlítás különösképpen figyelemreméltó és fontos szempontja a katonáskodás és a katonai szolgálat jelképének szerepe a szövegekben, illetve a jól megfigyelhető, lényeges módosítások. Eucherius a Lk 20,25-re hivatkozva, „Adjátok hát meg a császárnak, ami a császáré, és az Istennek, ami az Istené” (*et ait illis: reddite ergo quae Caesaris sunt Caesari et quae Dei sunt Deo*), azt állítja a *Passio* 3-ban (*evangelici praecepti etiam sub armis non immemores reddebant quae Dei errant Deo et quae Caesaris Caesari restituebant*), hogy alapvetően lehetséges egyidejűleg a földi császár szolgálatában álló katonának és az örök Istent szolgáló kereszténynek lenni. Ennélfogva az egyén életének szigorú, szent és világi részekre való szétválasztását kívánja megoldásként. Azonban a katonai, illetve a keresztény

20 Walafrid Strabo: *Passio* 15.: „Operae pretium est etiam illud indicare, qui deinde Maximianum trucem tyrannum exitu consecutus sit. cum, dispositis insidiis, genero suo Constantino, tunc regnum tenenti, mortem moliretur, deprehensus dolo eius, apud Massiliam captus nec multo post strangulatus taeterrimoque hoc supplicio adfectus, impiam vitam digna morte finivit.”

21 Lactantius: *Mort* 30.2 és 43.4 szerint Konstantin öngyilkosságra kényszerítette Maximianust, illetve felkötve találtak rá szobájában (30.5); *Mort*. 30.1 „...sic amisso imperatoris ac soceri honore humilitatis impatiens alias rursus insidias machinatus est, quia semel habuit impune. 2 vocat filiam Faustam eamque nunc precibus nunc blandimentis sollicitat ad proditionem mariti, alium digniorem virum pollicetur; petit, cubiculum patens relinquit et negligentius custodiri sinat. 3 pollicetur illa facturam et refert protinus ad maritum. componitur scaena qua manifesto facinus teneretur. supponitur quidam vilis eunuchus qui pro imperatore moriatur. 4 surgit ille nocte intempesta, videt omnia insidiis opportuna. rari excubitores erant et ii quidem longius; quibus tamen dicit vidisse somnium quod filio suo narrare vellet. ingreditur armatus et spadone obruncato prosilit gloriabundus ac profitetur quid admiserit. 5 repente se ex altera parte Constantinus ostendit cum globo armatorum. profertur e cubiculo cadaver occisi; haeret manifestarius homicida et stupus mutet, quasi »dura silex aut stet Marpesia cautes impietatis ac sceleris increpatur. postremo datur ei potestas liberae mortis, ac nodum informis leti trabe nectit ab alta«. 6 ita ille Romani nominis maximus imperator, qui post longum temporis intervallum cum ingenti gloria viginti annorum vota celebravit, eliso et fracto superbissimum gutture vitam detestabilem turpi et ingemina morte finivit...”; 43.4 „Maxentius tamquam divinum auxilium libenter amplectitur; iam enim bellum Constantino indixerat quasi necem patris sui vindicaretur.” Vö. Eucherius, 1896. 38. párhuzamokat alkalmazó eszköztárában, valamint Stolle, 1891. 57.

élet közötti, ideálisan fenntartható harmónia nehezen jöhet létre, ha egy zsarnok figyelmen kívül hagyja a különböző részek szétválását, s teljes fennhatóságot követel a személy életének minden területe fölött, éppen ebben mutatkozva meg zsarnokként. Az emberi élet számára elengedhetetlen határok és korlátok önkényes áthágása egy olyan dilemmához vezet, melyre aligha lehet megoldásokat találni nyájas egyezkedéssel, csakis valamelyik fél elpusztításával – a földön a thébai katonák lemészárolásával, végleg pedig a zsarnok megsemmisülésével.

Venantius továbbfejleszti ezt a gondolatmenetet a katonáskodás státuszának kiterjesztésével alapvetően minden egyes keresztény helyzetére: minden kereszténynek harcolnia kell valamiféle ellenséggel (*iniqui*), és örök üdvösségben lesz része, ha a megfelelő döntést hozza, illetve a megfelelő fontossági sorrendet állítja fel. Ezért az üldözöket névtelenül ellenségnek nevezi,²² ami általánosítja, depolitizálja, moralizálja, mi több, az eszkatológia szintjére emeli²³ a minden egyes keresztény által folyamatosan vívott „katonai” küzdelmet.

Walafrid a kegyetlen²⁴ császár fenyegetéseinek ellenálló thébai légio hősiessé – mivel erőszakmentes – magatartására helyezi a hangsúlyt. Ez a fajta magatartás hatalmas dicsőséget és győzelmet szerez majd nekik.²⁵ Ily módon a thébai légio méltó keresztény példaként szolgál arra, hogy az ember állhatatosan és hűségesen kitarson a meggyőződésében.²⁶ E megállapítás továbbfejleszti a Prudentius *Peristephanon* 6-ban olvasható gondolatot, melyet Walafrid forrásszöveggéként használt fel himnuszában.²⁷ Prudentius hasonló mondanivalót fejez ki, amikor elmeséli Fructuosus, a hispaniai Tarraco város püspökének, valamint Augurius és Eulogius diakónusok vértanúságának történetét.²⁸ Walafridnál, illetve a thébai légio vértanúságának más versformákban való adaptációjával összehasonlítva is újdonság ennek a tanításnak egyértelmű vonatkoztatása I. (Jámbor) Lajos frank császár második felesége, Judit császárné fivérére, Konrád hercegre. A történetet így mint okulásra érdemes példát vagy példaképet használja: amennyiben Konrád ugyanolyan állhatatosságot mutatna, mint a thébai légio, ez biztosítaná számára a békét (32.4 *pax*).

Sigebert tartalmi összefoglalása a legdifferenciáltabb és legösszetettebb. Minthogy nagyeposzt ír, lehetősége van hosszan leírni a thébai légio körül zajló események szélesebb történelmi és politikai kontextusát (*Passio* 1.1–308, 399–516), a katonák megtérését (1.309–361), vezéreiket (1.362–398), együttműködé-

22 *Carm.* 2.14.1, vö. Verse 2 *saeva procella*.

23 Az elégia egészén végighúzódik az eszkatologikus ábrázolásmód: 2.14.8 *nomine pro Christi dulcius esse mori; 11 ire sub astra; 15–18 polos felix exercitus intrans / iunctus apostolicis laudit honore choris. / cingitur angelico virtus trabeata senatu: / mors fuit unde prius lux foveat inde viros; 21–24 caeleste talentum / divitiasque Dei ..., / qui faciunt sacrum paradise crescere censum / heredes Domini luce perenne dati; 25–30 végig.*

24 Melyet a *furor* szó fejez ki (25.4 a császáré), ellentétbe állítva a pozitív *calor* kifejezéssel (4.4. Móricé; 17.4 az egész thébai légioé), illetve hasonló kifejezések annak a hatásnak a leírására.

25 *Trophaea* (10.3), *corona* (9.4); vö. 20.4 *coronans*, 33.4 *coronet*.

26 Ezt jóformán soha nem mondja ki, csak indirekt módon sugallja a légio dicsőségére utalva (vö. az 1–3. és 20–21. strófákban végig), illetve Konrád buzdításával, hogy ajánlja fel e seregnek hű szolgálatát (31.1 *his si servitium fidele cures*).

27 További részletes összehasonlítás: Pollmann, 2005. 236–237.

28 Palmer, 1989. 205.; Roberts, 1993. 110–117.

süket Marcell pápával Rómában (1.517–602), valamint megérkezésüket az Alpokba (1.645–663). A körülmények ily nagyarányú bemutatásának célja a thébai légión elhelyezése a világtörténelemben annak jelentős szereplőjeként, maximális tekintélyt és jelentőséget biztosítva számára. Ezt kombinálja Sigebert a szenthez illő magatartás embertársakra tett hatásának hangsúlyozásával: például az 1. könyvben a thébai légión vezéreit egy kristályhoz hasonlíttja, amely elnyeli az erény lángjait, majd visszasugározza azokat katonatársaikra, a hit sugaraival melegítve őket (1.374–378 *solis ut admittit flammis ipsasque remitti / cristallus candens, hoc ignem fomite pas-cens: / sic horum mentes plus cristallo renitentes / flammis admittunt virtutis easque remittent / in sibi subiectos, fidei radii calefactos*). A közelgő, második megtizedelésük előtt álló katonákhoz intézett beszédében Exuperius, a thébai légión vezéreinek egyike, valamint Gembloux-nak (Sigebert monostorának) védőszentje hasonló mondanivalót fejez ki.²⁹ Beszédében emlékezteti katonáit (illetve általában az olvasót) arra, hogy meg fogja említeni Isten előtt hadseregének érdemeit, s illő jutalmat fog kérni számukra (*Passio* 2.696–701), magát közvetítőként jelentve ki az emberek és Isten között.³⁰

Míg Venantiust nem érdekelte a légiónban lévő katonák száma, s egyáltalán nem említi ezt a részletet, Walafrid és Sigebert is a tökéletesség „szuperszimbólumát”, a 6666-os számot³¹ választották (Walafrid: *Carmen* 21,28–29, illetve Sigebert: *Passio* 3.689–857). Nem Eucheriusztól vették, akinél a 6600-as szám szerepel (*Passio* 3), hanem egy X2-nek nevezett, későbbi redakcióból.³² Mindkét költő azért használja a számot, hogy egy sajátos szempontot hangsúlyozzon: Walafrid bármely, a thébai légión vértanúinak közbenjárásáért elmondott ima biztos hatékonyságát (*Carmen* 21,30), Sigebert pedig a 6666-os számnak, s ennél fogva e légión szentségét és kvázi kozmológiai univerzalizmusát (*Passio* 3.689–857 végig). Venantius esetében a légión katonáinak teljes létszáma nem lényeges, mivel a hangsúly a légión öt, meghatározott tagjától származó ereklyék tiszteletén van, melyekről úgy tartják, hogy a tours-i székesegyházban vannak elhelyezve (*Carmen* 2.14.19–20). Ezek az ereklyék fogják – amint arra utalás történik – a Tours-ba érkező zarándokok imáit támogatni. A költemény arra a konkrét helyre összpontosít, ahol tapintható a kapcsolat az ereklyékkel, amelyek viszonzásképp összekötnek a mennyei és az örökkévalósággal. A távlat *szótérológiai-eszkatalógiai*. Walafrid költeményében a hangsúlyt nem konkrét ereklyékre fekteti, hanem teljes egészében a légiónra, történelmi-irodalmi hírnevével s dicsőséges példájával együtt. A középpont itt tisztán *didaktikai*, a légiónt mint hagiografikus példaképet (*exemplum*) mutatja be, mely az *ehhez* az élethez kívánatos értékeket és erényeket képviseli (s amely majd a következőben is elnyeri jutalmát).

Sigebert aknázza ki, alakítja át és bővíti a legnagyobbatörőbben és legbőbeszédűbben az eucheriusi forrasszöveget. Míg Venantius és Walafrid szerint Gallia

29 A hagiografikus epikában a szentek beszédeinek viszonylag ritka előfordulásáról: Müller, 2007. 275–292.

30 Pollmann, 2002. 626–627.

31 A hatos szám a tökéletesség szimbóluma. Vö. Meyer–Suntrup, 1987. A 66-ra, 666-ra, vagy akár 6666-ra való felszorzás fokozza a szimbolikus hatást.

32 Dupraz, 1961. 55.

és a Rhône folyása a mártírok földrajzi otthona – Agaunum, vértanúságuk helyszíne –, Sigebert a légió thébai származását emeli ki. Ez lehetővé teszi tiszteletük és vértanúságuk különböző helyszínei számának könnyebb bővülését, ily módon nem korlátozva azokat kizárólag Agaunumra.³³ A lista tetőpontja Gembloux mint zarándokhely, ahol Exuperius ereklyéit tartották (*Passio* 3.1001–1014). Így Sigebert bizonyos tekintetben ötvözte Venantius és Walafrid célját, mivel szándékában állt egyaránt Gembloux mint vonzó, eszkatológiai dimenziót rejtő zarándokhely népszerűsítése (amint azt Venantius tette Tours-ral), illetve az olvasó didaktikus útbaigazítása, hogy a vértanúkat mint a jámbor élet modelljét tekintse (mint azt Walafrid tette). Azonban Walafridnál sokkal nagyobb mértéket biztosított e szándéknak. A különféle célok és hangsúlyok e három költői parafrázisban gyönyörűen összeillenek az egyes szerzők által kiválasztott más-más műfajjal, ami a különböző irodalmi műfajok ókortól kezdve kialakított, többfajta funkcióinak nem szűnő ismeretéről tesz bizonyosságot. A szerzők által kiválasztott klasszikus formák erős tendenciát mutatnak a tudatos irodalmi folytonosság irányába. Az alábbiakban a változás és újítás nyomai után is kutatunk a különböző költeményekben.

Egyéni jellemzők

Venantius Fortunatus

Költői parafrázisának bemutatására Venantius választása az elégia irodalmi műfajára esett, azért hogy a megfelelő „költői műnembe” csomagolja szándékát. Ennek élénk, részben megfontolt, részben hirtelen stílusú, a hívő egyén személyes sorsára koncentráló, szubjektív-személyes fókusza ezt egy igazán elégikus írássá teszi, amely kifinomult módon ötvözi a költő üdvösség utáni vágyát az olvasó azonos vágyával: míg a költő ezt költeményén keresztül képes megvalósítani, az olvasónak el kell mennie Tours-ba, s majd akkor tudja ezt elérni azáltal, hogy a költeményt a hódolat vagy az okulás segédeszközeként használja. A választékos klasszikus stílus ellentétben áll a bibliai gondolkodásból vett, mindent átítató eszkatológiai szóképekkel, melyet megerősít a kétpólusú ellentétek használata, úgymint forró-hideg (3–4. verssorok), legyőz-diadal (5–12. verssorok), illetve halál-fény (18. verssor, egy olyan ellentét, amelyet a versemérték tesz lehetővé, és amely egyéb disztichonokból ismerős). Ez az ellentétes gondolatkép – amely általánosságban jellemzi Venantius stílusát – itt azt a hatást váltja ki, hogy felerősíti a szótériológiai dimenziót, vagyis az örök üdvösség utáni vágyat és szükségét azzal, hogy a világot feketére és fehérre színezi: az ember vagy a győztes, vagy a vesztes oldalon áll, következésképp minden erőfeszítést meg kell tennie ebben az életben, hogy elkerülje az utóbbit az eljövendő életben.

33 *Passio* 3.922–1000, vö. 3.994 *per vos*, *Thebei*, valamint 1053, 1054 és 1070 is, noha a thébai légió alkalmasint *Agaunenses* néven is megszólítható, mint például *Passio* 2 proem. 53.

A költői és a szótériológiai szempontok összefonódnak egy személyes síkkal, amely mind a szerző, mind pedig – hallgatólagosan bennfoglaltan – az olvasó személyére vonatkozik. A művelt olvasó számára jól ismert műfaj kötött szabályainak köszönhetően Venantiusnak nem szükséges bármiféle nyílt poetológiai magyarázatot adnia versének rendeltetéséről: elegendő röviden elhelyeznie annak szerepét és *Sitz im Leben*-jét az utolsó két sorban: *Fortunatus enim per fulgida dona Tonantis, / ne tenebris crucier, quaeso feratis opem* (*Carmen* 2.14.29–30). Költeménye – mint az imádságnak egy kiváltképp választékos módja – végén a szent segítségét kéri, hogy mentse meg a költőt (vagy az olvasót) a pokol kínjaitól. Ily módon a fókusz a thébai légióról a költeményre terelődik. A vers klasszikus formája ellentétben áll vallási tartalmával, azonban maga a klasszikus forma is átalakul valamivé, ami vallási: az ereklyéről beszélő költemény maga is egyfajta ereklyévé válik, vagy inkább ugyanazt a szótériológiai tekintélyt ölti magára, mint az ereklye.³⁴

Walafrid Strabo

A Walafrid által választott irodalmi műfajt didaktikus balladának lehetne nevezni, amely viszonylag részletesen mesél el egy drámai történetet. Walafrid abból a célból tervezte meg, hogy felhívja a címzett – a nyíltan megnevezett Konrád herceg – figyelmét. Minthogy Konrád a királyi udvar magas társadalmi rangú tagja, esetében teljesen rendjén való olyan neves példa használata, mint a thébai légió, annak érdekében, hogy méltóságteljes és a helyzetnek megfelelően közvetett módon nyújtson útmutatást. Venantiushoz hasonlóan a vers végén a költő újra saját, személyes sorsa felé fordul, azonban egy lényeges módosítással: míg Venantius költeményén keresztül üdvösségért fohászkodik, Walafrid azt állítja, hogy épp balladája megírásának cselekedete garantálja számára a thébai szentek támogatását Isten kegyelmének elnyeréséhez: *Carmen* 21,32 *nam quamvis miser atque criminosus / sim, credo tamen hoc labore parvo / sanctorum meritis diu petitam / Strabonem veniam a deo mereri*. Hallgatólagosan ez azt jelenti, hogy úgy fogja fel e Konrádnak szóló, tanácsadó jellegű vers megírását, mint egy már önmagában méltó tettet, amely majd elnyeri számára Isten kegyelmét. Pontos fogalmazva, ez feltehetőleg két dolgot jelent: hogy a költemény Konrád meggyőzésével (immanens) politikai sikert fog elérni, valamint hogy személyes (eszkatológiai) üdvözülést fog biztosítani Walafrid számára. A téma, a thébai mártírok érdeme garantálja e kétszeres sikert a költő részére. A himnusz utolsó versszaka Isten szóközi megszólításával – amely több eszkatologikus (*per saecula cuncta, salus perennis*) és immanens (*gloria, potestas, virtus una*) dimenzióját egyaránt felsorolja – úgy is tekinthető, mint az immanencia és eszkatológia e kettős aspektusának alátámasztása.

34 A klasszikus hagyományban az elégikus költészet a vágy tárgyának megigézésére vagy megnyerésére szolgált. Alfonsi-Schmid, 1959. 1026–1061.

Sigebert de Gembloux

Sigebert a thébai vértanúság történetének elbeszéléséhez a legnagyobb szabású irodalmi műfajt, az eposzt választotta, pontosabban keresztény újításként a hagiografikus eposzt.³⁵ A kiválóság és egyetemesség eposzi jellemzőit mesteri módon fejezi ki Sigebert, mind a különböző kitérők által, amelyek segítségével a történetet egyfajta egyetemes történelmi keretbe foglalja, mind pedig maga a leírás alaposan kidolgozott stílusán keresztül. Míg Walafrid a thébaiak történetét egy modelnek és Konrád személyes helyzetére alkalmazhatónak látta, Sigebert célja az, hogy olyan történetté alakítsa, amely az emberiség egészét érinti, vagy legalábbis azokat, akik Gembloux-ba mennek kifejezni tiszteletüket. Ideális esetben minden embernek így kellene tennie, mivel – állítja Sigebert – a thébai légió tagjainak hírneve és tisztelete Európa számos részében elterjedt (*Passio* 3.989–1000). Érdekes módon míg Sigebert költeményének végén először a szenteknek a hívőkért végzett közbenjárását hangsúlyozza (*Passio* 3.1013–1014 *pro nobis sanctis intervenientibus istis / annuat altitonans, per summa, per infima regnans*), néhány sorral később a gembloux-i monostor jólétéért mondott saját, személyes imádságára vált át (*Passio* 3.1040–1051, különösen is az 1042 *te, precor, asservet*), majd végül Krisztus irgalmáért könyörgő saját imáját összekapcsolja a thébai vértanúk egyidejűleg végzett imádságával: *Christe, Sigeberti dignare misereri; / orant*³⁶ *Thebei: miserere, deus, Sigeberti* (*Passio* 3.1052–1053). Ez konkrét, személyre szabott példával szemlélteti, hogy a szent sereg hatékonyan és szüntelenül közbenjár a hívőkért, egészen Sigebert koráig, és ennek határozott didaktikus és filozofikus hatása van.

Az irodalmi szabályokat követve Sigebert különböző prologusokat, valamint egy epilógust illeszt be, amelyek lehetővé teszik számára további személyes és egyéni, illetve költészeti és szótérológiai megállapítások elvegyítését a szövegben. Például gyakran alábecsüli munkáját, azt állítva, hogy senkit sem érdekel a modern irodalom (*Passio prol.* 1.7–8 *dices: quis leget haec? tua quis nova scripta revolvit? / non esse in pretio scripta moderna scio*). Hangsúlyozza, hogy nincs ereje ahhoz, hogy sikeresen megbirkózzon a választott téma nagyságával (*Passio prol.* 1.19–23). A szerénység toposzt eredetileg arra használták, hogy a költő számára lehetővé tegye az eposz nagy műfajának elkerülését, illetve egy kisebb irodalmi forma használatát (mint az elégia vagy az ekloga), de később magában az eposzban is alkalmazták.³⁷ Azonban Sigebert támaszkodhat magának a thébai légiónak a támogatására (*Passio prol.* 2.56 *veniam*), tudniillik ő maga is hozzátartozik mint annak legutolsó és legkisebb tagja (uo. 62 *ultimus ex vestro vel minimus numero*). Lenyűgöző keresztény költői hagyománnyal a háta mögött, Juvenctól az 1000 körül élt Lobbesi Herigerig (*Passio prol.* 1.91–132), Sigebert nagyszerű elődei asztaláról csipegeti fel a költői morzsákat (*Passio prol.* 1.133–136). Saját költői vállalkozásának elegáns teológiai válasza és igazolása ez, a Mt 15,27-et követve, ahol a kánaáni asszony arra kéri Jézust, hogy mentse meg a lányát,

35 Pollmann, 2001. 96.

36 Sigebert itt kijelentő módot használ (s nem kötőmódot!), ezzel fejezve ki bizonyosságát.

37 Curtius, 1953. 410., 460–461.

annak ellenére, hogy nem izraelita (*at illa dixit etiam: Domine, nam et catelli edunt de micis quae cadunt de mensa dominorum suorum*). Sigebert végül egyenesen Isten segítségét kéri költői próbatételében (*Passio prol.* 3.27–32). Az egész eposzt bevezető epilógusban gyenge képességei bizonygatását azzal a kéréssel ötvözi, hogy a thébai légió támogassa e mű gyarapodását.

Összegzés

Tanulmányom azt mutatta be, hogy egy prózai modell versbe foglalása nem tekinthető pusztán parafrázisnak, amely a versmértéken kívül semmi mással nem gazdagítja a forrásszöveget. Eltekintve az értelmetlen, kvázi iskolás gyakorlatoktól, már a feladat nehézsége miatt sem öncélú versfaragásról van szó. A versmértékes változat óhatatlanul perspektíva-, hangsúly- és hatásbeli változásokat von maga után, és további részletekkel és információval gazdagítja a szöveget. Az irodalmi műfaj megváltoztatása módosítja a forrásszöveget, bevett irodalmi eszközök használatával a forrásszövegben elrejtett, feltűnő vagy tervezett, sajátos új szempont megvilágítására. Egy prózai forrásszöveg versbe foglalása új célokat szolgál, úgymint a személyesség tétel, a politikai útmutatás vagy a filozofikus tanítás. Egy másik gazdagító technika – amely könnyedebben alkalmazható a költészetben, mint a prózában – a fogalmak allegorikus használata, mint például a „katonáskodás” mint a keresztény földi létállapota. További meglepő lehetőség a különböző síkok összemossa, amit Sigebert Exuperius beszédével ér el. A 2. könyvben Exuperius a béke fiának nevezi magát, aki majd részletesen elbeszéli a thébai légió hatalmas erőfeszítéseit és hőstetteit Isten előtt, s egyenként felmagasztalja őket azért, hogy szenvedéseikhez méltó jutalomban lehessen részük (Sigebert *Passio* 2.694–699 *non iam signiferum belli, sed pacis alumnum / cernetis verae pacis vexilla tenere. / coram rege meo vos nomine quenque ciebo, / vestros sudores replicans ibi regis ad aures, / vos singillatim laudabo, notabo viritim, / ut dentur vobis palmaria digna laboris*). Exuperius önjellemzése egyaránt utalhat a császár által másodsorra is a megtizedelés küszöbén álló thébai légió konkrét helyzetére az elbeszélésben, illetve zárandokoknak tett ígéreteként is felfogható, melynek értelmében Gembloux-ban található ereklyéin keresztül Exuperius továbbra is a zárandokok hatékony pártfogója.³⁸

Végül, amint azt a például vett szövegekben láthattuk, a forrásszöveg átdolgozásainak intenzitása módosulhat az idők során. Sigebertnél – sokkal inkább, mint Walafridnál – számos formai szempont feltárja eposzának középkori szövegösszefüggését: enyhe szabálytalanságok a prozódiaiban, a leoninus versforma használata, néhány középkori latin kifejezés, Sigebert széles körű műveltsége, valamint a klasszikus és a keresztény források párhuzamos használata minden nehézség nélkül (noha egyetlen elismert szerzőt sem említ meg soha név szerint, csak mint az őt megelőző keresztény költőkre utal rájuk), továbbá néhány adat, illetve szóképféltreismerhetetlenül a középkorból származik. Eucheriusnak még meg kellett alapoznia

38 Részletesebb elemzés: Pollmann, 2005. 238–241.

a thébai légió hírnevét az irodalomban és irodalmi eszközökkel, Venantiusnál azonban ez már eleve *fait accompli*, annak jeleként, hogy Eucherius céljai sikerrel jártak. Walafrid és különösen Sigebert egyaránt hangsúlyozzák, hogy a thébaiak hírneve mind messzebbre és messzebbre terjedt, ennél fogva a thébai szentek tekintélye, lelkisége és hatékonysága nőtt az idővel. Venantius számára a Tours-ban található ereklyék fontosak, csakúgy, mint Sigebert számára a Gembloux-ban lévő ereklyék, noha Sigebert messze komolyabb irodalmi eszközöket alkalmaz e tény közlésére. E verses változatokban folytonosság és változás egyaránt megfigyelhető a késő antikvitástól a középkorig tartó fejlődés folyamán.³⁹

Fordította: Szedlák Ila

FÜGGELÉK

I. Venantius Fortunatus: *Carmen* 2.14⁴⁰

- Üldözték a világ örvényei közt a keresztényt
 ellenségei, és ölte a vad zivatar,
 majd, hogy a tél elmúlt, még mindig jéghegyeken folyt
 a szíveket gyújtó hit heves ütközete.
- 5 Ott te, kegyes Móric, vezetője vitéz seregeknek,
 meghódoltattál nagyszerű férfiakat,
 majd a legyőzött új fegyvert nyert, Pál tanítását:
 Krisztus szent neve megédesíti a halált.
 Hadviselő szívvel, fegyverrel győzni merészek
- 10 most torkuk nyújtják, várva a drága sebet.
 Egymást buzdítván indultak veszni, az égbe,
 egymás véreben úsztak a hős katonák.
 Akkor vértengert látott forrása a Rhône-nak,
 alpesi hó vértől lett vörösen ragyogó.
- 15 Boldog hadsereg az, mely ekképp jut a csillagos égbe,
 és az apostoli kar tapsa kíséri nevét.
 Ünnepi tógát ölt, s a szenátori angyali rendek
 üdvözlik, s csak fény tűz, tovatűnt a halál.
 Íme, vitéz, diadalmas hadvezető, teveled most
- 20 négy bátor szívű hős záloga fekszik alatt.
 Isteni értéket takar itt ez a sárhalom, és e
 hitvány por kincset rejteget, égi vagyont;
 a mi Urunk örökösei ők, az égi lakosság
 száma velük kerekesebb, s nem huny a fény ki nekik.

39 A fenti szakaszok német változatáról: Pollmann, 2005. 242–254.

40 Venantius Fortunatus, 1881. 42–43.; Venance Fortunat, 1994. I. 70–71.

- 25 Testben feltámadnak, s csillagtrónuson ülnek,
 hogyha a bíró jön, s rendjük ítélni fog ott.
 Így a kegyes tömegek, Krisztust meglátni sietve,
 elhagyják a halált, törve az égbe utat.
 Fortunatus kér, legyetek segedelme – a Dörgő
 30 szent adományaira –, hogy ne gyötörje Pokol.

Fordította: Kőrösi Imre

II. Walahfridus Strabo: *Carmen* 21⁴¹

- 1 Áldott Gallia, trófeákkal ékes,
 termékeny mezejű, vitézi népű,
 feldíszítve a nagy király nevével
 Rómának húga és dicső utódja.
- 2 Felszentelve a krisztusi sebeknek,
 mártírvérrel itatva át egészen:
 több oly tóga terem dicső vidékén,
 ellenség keze melyben nem tehet kárt.
- 3 A Rhône gondja a drága kincs, amelyet
 körben végig a völgyes Alpok őriz,
 bár nem mind az övé a szent a dicsőség,
 melynek híre a földgolyót bejárta.
- 4 Móricnak hite az, miről beszélek:
 a jó Candidus, Exuperiussal –
 fegyvertársai – őt s hitét követték,
 osztozván a vezér nemes hevében.
- 5 Boldog thébai légió, te szent vagy,
 mert ők voltak a tisztjeid, s követték
 a valódi király szavát, s legyőzted
 ellenségeit a dicső keresztnek.
- 6 Vészt nem hoztak a vad gonosztevőkre:
 Istenért magukat döfelve, karddal,
 feltárták hitüket a napkeletnek
 s a földnek, hol a nap leszáll az égről.
- 7 Bűnt bűnnel gyarapít a durva császár
 (nem méltó, hogy e vers meg is nevezze),
 bálványnak követelve áldozást, és
 fővesztést, aki megtagadja, annak.
- 8 Ám biztatja a fővezér a többit,
 elszántan hogy erős szívük kitartson,
 „Nem kell félnie senkinek remegve –

41 Walafrid Strabo, 1884. 367–369.

- így szólt –, rajta, kövessük Istenünket!
- 9 Versengő kezeinktől épp elég sok ellenség elesett a harcban eddig. Ám most lélekerő a fegyverünk, most nagy harc lesz, de bizony nagyobb a díj is.
- 10 S nem késik koszorúnk se túl sokáig, megkapjátok a díj dicső babérját emlékül, katonák, megadja Isten, csak harcoljatok érte győztesen mind.
- 11 És mind válaszol erre rendületlen: „Add, Caesar, ki parancsod, engedelmes szívvel készek e férfiak csatázni országért, birodalmadért, halálig.
- 12 Ám, ha azt akarod, hogy Istenünket elhagyjuk, s a tiedet imádjuk, ó, istentelen, úgy a megvetésünk sújt, bárhogy fenyegetsz is, és kísérsz.
- 13 Most már ennyi elég, lelépni, hírnök! Vidd csak hírül e szót a zsarnokodnak: égethet, elemészthet és megölhet vízbe dobva, akár meg is kövezhet.”
- 14 S meg nem hajlanak, állnak ők szilárdan, nem térdel le, nem áldoz egyikük sem, mert Krisztus a királyuk és vezérük, élni s halni haszon vele, s dicsőség.
- 15 S az istentelen és goromba hírnök hogy hírül viszi ezt kemény urának, bűnös terv kel alávaló szívében, és lángol tüze, egyre csak vadabbul.
- 16 Így szólt: „Nem lehet elviselni azt, hogy ellenkezzenek a magas parancssal. Ezt nem tűrhetem el, s ezért kemény és nagy példát statuálok, íme, rajtuk.
- 17 Menj hát, s öld meg a büszke vakmerőket, indulj, s vágj közülük le tízből egyet: így majd újra teszik kemény parancsom.” S úgy is lett – de szilárd maradt a szívük.
- 18 Újfent ölni siet tehát a bűnös, s kardot ránt az egész vitéz tömegre. Első lenni igyekszik ott az összes, mert nem győzi kivárni azt, mi várja.
- 19 Gyilkos kard tömi testtel, ím, a völgyet színültig, patakokban ömlik ott a

- szent vér, medre kevés a Rhône-nak: árad,
oly sok vére omol ki vértanúknak.
- 20 Így lesz hát nemesebb s dicsőbb futású,
ott, hol torkolatával épp a tengert
éri, s Gallia földje mártíroknak
hulltából koronát a Rhône-tól így kap.
- 21 Ó, mily szép temetés dicső habokba,
ó, hullám, mely a sok sebet lemossa,
szent holttesteket elsodorni méltó,
és partokra kivette birtokolni!
- 22 Hitvány volt azelőtt e név: Agaunum,
ám most szűk szorosú bejáratánál
fenn fénylik ragyogón, mit, ím, a földnek
mind a négy fele tisztelettel említ.
- 23 Mészárlásuk után leültek enni
a hóhérok a bús mezőn vidáman,
s holttestek közepette gyász helyett a
jókedv járta, a tréfa és mulatság.
- 24 Jött egy jobb eszű vén, a neve Viktor,
s látván a mulatást a szíve döbbsent.
Ezt kérdezte: „Miért e balga jókedv,
a vérben, katonák, miért örültök?”
- 25 „Császáruk okosan parancsba adta,
hogy tiszteljük az istenek személyét –
mondták –, s mert ez a csürhe ellenállt, vad
bűnhődésük elérte végül őket.”
- 26 Felsóhajt az öreg: „Miért is éltem
ily hosszan meg az éveim futását?
Bárcsak vége lehetne vénkoromnak
itt, hol fekszenek e kegyes vitézek.”
- 27 Végeznek vele: vértanú ekképp lesz,
így lép ő be a hófehér csoportba,
ekképp csatlakozott a hős szakaszhoz,
melyhez annyira vont a szíve vágya.
- 28 Szentek nagyszerű, büszke légiója,
véráztatta, dicséretekre méltó!
Nincs szám, mely becsesebb a tiszta hatnál,
e számjegy örökös díszedre válik.
- 29 Mert számuk hatezer, s utána hatszáz,
majd hatvan, s tetejébe még hat éppen:
ennyit tett ki az összeg, ennyi illik
a legjobban e büszke, szent csoporthoz.
- 30 Örvendjünk, nosza, mind kik úgy reméljük,
hogy patrónusaink jutottak égbe

- ily szép áldozat által, és hogy azt, mit
esdvén kérnek, el is nyerik dicsően.
- 31 Ó, Konrád, aki drága jó atyánk vagy,
gondot hogyha viselsz reájuk, és ha
minden tiszteletet megadsz nekik, majd
békesség koronázza büszke munkád.
- 32 Mert bár csak nyomorult vagyok, s erőtlen
bűnös, bízom a drága égi kegyben,
hogy kis műve Strabónak üdvöt érhet
Istennél, ama szentekért, az égben.
- 33 Háromság, örök üdv legyen a részed
minden századon, át dicséret, áldás.
És minket koszorúzzon, áldva, boldog
üdvösség s az erő a vértanúktól.
Ámen

Fordította: Kőrösi Imre

III. Siegbert de Gembloux: *Passio Sanctorum Thebeorum* 2.651–789⁴²

Exuperius hadvezér beszéde a thébai légió katonáihoz,
második megtizedelésük után

- Küzdöttem veletek vállvetve, rohamra vezetve:
fegyveresen, látjátok, most is tartom a zászlót,
mely gyógyírunk és örömünk volt eddig a harcban.
Győzelem: úgy éreztem, e sast fentről te vigyázod,
655 s rázod szárnyaidat közepén a harc mezejének,
pálmalevélből font koszorút ígérve-mutatva.
Ám már egy ideje szégyen felemelnem e jelvényt:
hát mire fel vezetem Romulus csapatát eme jelben?
Sajnálom, hogy aransast én Jupiternek emeltem
660 ezzel a kézzel, mert üres az, nem más: hiú képmás.
Mert Jupiter harcra madaráról, mely a királynak
megjósolta uralma reményét, elhiszed azt, hogy
őmellette, tüzes villámokat adva, csatázott,
és a Titánt levetette az égből, és Ganymedest
665 karmával, Jupiter kényére, az égbe ragadta?
Zászlótartó: tán ez a rang érdem nekem és dísz?
Harcban erős: szólítsanak így, és én örülök majd
nem dicsekedni való az ilyesmi vitéz katonáknak,
éppen elég, erejük ha növekszik harci erőmtől –,

42 Siegbert de Gembloux, 1893. 44–125.

- 670 csak mert oly tobzódva csatázom végig a harcban?
Nem kell ez, polgárok, bajtársak: hiúság csak,
mert más harc jön, más jelvényekkel, gerelyekkel,
s más, ami kell, az erő, ha az országába az Isten
szólít, s a Seregeknek Ura készíti a pálmát,
- 675 ő, aki által a bős Behemót odalett, s a hatalmas
Leviathán, az a rettenetes szörny is vele pusztult.
Ím, a kereszt jelvénye legyen zászlója a fényes
homloknak: a kezekben az üdvösség vasa villog,
a Szentlélekből fegyver, pajzs lesz türelemből,
- 680 s oly sok nyílvesszőnk röppen, valahány az erényünk.
Ezzel küzdjétek, és bizodalmatok álljon ezekben,
mert emlékszem, ezekkel győztünk porkatonáknak
hadseregén, s az egekben ezekkel dúltuk a hitvány
táborokat. No, mi lesz? Mire várunk? Harcra! Mi kell még?
- 685 Emlékeztek-e, ó, harcos katonák, hogy elesni
mennyre szép a csatán? Hát hajszojjátok a díjat,
itt az idő kezetek legvégső harcra emelni.
Vessen jobbotok ártalmas lándzsákat: először
én hajítok. Dobjátok a pajzsot el: eldobom én is!
- 690 S elvetem én a halál jelvényeit is, s a csatából
üdvösségünk zászlóival térek meg a várba,
a győztes sasokat hordozva, emelve magasra.
És Exuperius, jobb formát öltve, ezentúl
nem hadi zászlónak tartója, de béke neveltje:
- 695 láthatjátok, a békének zászlója kezében.
Színe előtt a királynak majd névvel sorolok fel
mindenkit, felidézve a fáradozásotok akkor,
egyenként, külön említelek titeket, hogy a méltó
pálmát megkapjátok, kínunk mennyei bérért.
- 700 Eddig a harcban jártam elől, most majd a jutalmat
kérem nektek, biztatlak, s nem csüggedek én sem.
Íme, lefoglaltátok a menny örömét magatoknak,
s túsokat adva, az életet elnyertétek az égben.
Mily nyugalom, fény, dics, jutalom lesz ott fizetség
- 705 jótálló nagy túsaitoknak majd a királytól!
Ezt Móric révén (ő már nincs távol az égtől)
tette világossá, aki annyit adott, s fog is adni.
Ó, kétségbeesés, bátorságunk irigyl most,
mert a halálnak nem tud meghódolni: remélve
- 710 tud csak halni, reménytelenül nem képes elesni.
Pajzzsal pajzs és karddal kard ellen ha kívántok
küzdeni, elhiszem én, rábólint a jutalomnak
díjára s üdvössétekre a győzelem akkor.

- Mellettünk az erények ura, s nincs más, csak a póre
 715 karja ez ellenségnek, a testben van bizodalma.
 Hogyha az Úr a reményünk, hát van-e félnivalónk is?
 Tudjuk, hogy Sámson széttépett egy vad oroszlánt,
 és a szamár állkapcsával vert szét ezer embert:
 élni hagyott sokat, ám többet küldött a halálba,
 720 rájuk rontva hatalmasan Isten szent erejével.
 Nyögte az ég erejét a korcs Góliát, mikor egyszer
 egy fiú megcélozta s porba tiporta a gőgjét.
 Kis kukac, az volt még csak Dávid, a büszke király is,
 s bőszen medvét, vad oroszlánt, szörnyű kutyát elijesztett
 725 pásztorbotjával, végzett fél kézzel ezekkel,
 s nyolcszáz ellenséget vert le csatázva merészen.
 A Makkabeusok növelik hitetek, s a reményt is,
 ők ugyanis mind jól tudták, az erény mire képes:
 hát, ne remegjetez ellenségtől már, se haláltól.
 730 Méltónak Krisztus ha a vértanúságra nem ítél
 minket, a kardot torkunktól majd elveszi, és az
 ellenség erejét végül majd visszaszorítja.
 Úgy szenvedne, akár Teneosnak városa, vagy mint
 Chencres, Mózesztől amikor tengerbe hanyatlott,
 735 mint elnyelte a föld Datant, Korachot s Abiramot,
 s őket még éltükben folyta körül az Avernus.
 Bosszút állva miattunk, Maximianus, a föld majd
 megnyílik, vagy a tenger mélye nyel el, vagy az Úrnak
 angyala – ő, ki az Úr kardjával banni gyakorlott –,
 740 mint Asszíria ellen, akképp küzd majd fenyegetve.
 Lám, a keresztartónk, fényhordónk két kehely által
 kínál vértanúságot: válassz, s idd ki merészen.
 Jól derített és szűrt bor bíbora villog emebben,
 abban az édesség fényes nektárja vöröslök.
 745 Jobbra a vér vöröse, s hitvallás édese balra:
 ezt már ittuk, kóstoljuk meg a másik italt is,
 ízleljük meg nektárját, hús cseppjei mézét.
 Minden gondom elűzi, magamra találók e bortól,
 és odabenn ha sajog valamim, gyógyír a sebemre.
 750 Ennek a szőlőnek leve az, melyről megígérte
 Krisztus, hogy majd együtt issza velünk is a mennyben.
 Mért terhellek benneteket csipkés szavaimmal?
 Látom, látom már, hogy elég, unjátok a sok szót.
 Ott van a szívben a vágy, meg kell érlelni e vágyat:
 755 nincs haladék, én sem késsem, menjünk haza gyorsan!
 Bízunk és fussunk, bizton tudom én, odaérünk.
 Küzdeni kell, ellenségünk nem üres levegő csak:

- szóljatok úgy, ahogy én, s úgy szólok majd, ahogyan ti,
és a királynak majd elmondom, amit ti beszéltek,
760 s mondjátok neki el ti is azt, amit én, íme, mondok.
Hű katonád vagyok én, Caesar, ám hű katonája
Istennek szintén – ő féltékeny: vele tartok.
Hosszú küzdésünket elismeri dús adományod,
ám igaz üdvöt ad ő, s végső, biztos nyugodalmat.
765 Őt tisztelnünk kell – így őt tisztelve imádjuk.
Téged szolgálunk kell – így szolgáljuk a császárt.
Caesar, megkapod azt, ami jár, mért vágyni olyanra
emberként, mi azé, aki csillagokat visz az égen,
s minket megformált, és gyógyított sebeinkben,
770 és ki teremted – tetszik vagy nem – néked is, és ha
bízol ez életben, neked is dús kincseket ad majd?
Abban az egyben van köztünk, Caesár, a különbség,
hogy nem félünk téged alárendelni az Úrnak,
hogy tömjént sosem égetnénk a te isteneidnek,
775 s nem szertartással tiszteljük: imádjuk az Istent.
És kiszakítani ezt a szívünkből, nincs a halálnak
oly félelme, amely tudná, s életszeretet sincs.
M megbüntetheted a testünket, mert ez a törvény –
örjögő zsarnok, vad bandita, bűz útonálló,
780 kínozz, engedd lelked démonait szabadon most,
ölj, vág, szúrj, szaggass, tépj csak szét, vad haragodban.
Tigris, oroszlán, medve, kutyák is képesek erre.
Ez nem rettenet és nem fájdalom ám minekünk, de
hitványság: nevetünk és szórakozunk mi eközben.
785 Lásd, a halált fegyvertelenül várjuk, s odaszántan.
Pál nyújt majd kegyesen feledést sebeinkre, szavával
serkentvén az öröklétet vágyódva szeretni:
„Nincs e világon kín, melynél nem több a remény, hogy
a helyes élet után részünk mennybéli dicsőség.”

Fordította: Kőrösi Imre

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadott források

Carmina mediae aevi

1877 *Carmina mediae aevi maximam partem inedita*. Ex bibliothecis helveticis collecta edidit Hermannus Hagenus. Bernae, 1877.

Eucherius

1896 Eucherius Lugdunensis: Passio Acaunensium martyrum. In: *Monumenta Germaniae Historica [MGH]. Scriptorum II. Rerum Merovingicarum. III. Passiones vitae sanctorum aevi Merovingici et antiquorum aliquot.* Ed. Krusch, Bruno. Hannover, 1896. 20–41.

Lactantius

1897 Lactantius: *De mortibus persecutorum.* Ed.: Brandt, Samuel. Pragae, 1897.

Sigebert de Gembloux

1893 Sigebert de Gembloux: *Passio Luciae Virginis und Passio Sanctorum Thebeorum.* Hrsg. v. Dümmler, Ernst. Berlin, 1893. (Abhandlungen der Königl. Preuss. Akademie der Wissenschaften zu Berlin vom Jahre 1893.)

Venantius Fortunatus

1881 Venantius Fortunatus: De sanctis Agaunensibus. In: *Venanti Honori Clementiani Fortunati presbyteri Italici opera poetica.* Ed.: Leo, Fridericus. Berlin, 1881. 42–43. (MGH Auctores antiquissimi, 4/1.)

1994 Venance Fortunat: *Poèmes. I–II.* Texte établi et traduit par Marc Reydellet. Paris, 1994.

Walafrid Strabo

1882 Walafrid Strabo: Passio metrica anonyma. In: *Mittellateinische Analecten. Jahresbericht des k. k. Staatsgymnasiums in IX. Bezirke in Wien für das Schuljahr 1881/2.* Hrsg. v. Huemer, Johann. Wien, 1882. 5–11.

1884 Walafrid Strabo: Ymnus de Agaunensibus martyribus. In: *MGH Poetae Latini aevi Carolini.* Tomus II. Hrsg. v. Dümmler, Ernst. Berlin, 1884. 367–369.

2. Szakirodalom

Alfonsi–Schmid

1959 Alfonsi, Luigi – Schmid, Wolfgang: Elegie. In: *Reallexikon für Antike und Christentum.* Bd. 4. *Dogma II – Empore.* Stuttgart, 1959. 1026–1061.

Antonini

2005 Antonini, Alessandra: Les origines du monastère de Saint-Maurice d'Agaune. Un héritage à étudier et protéger. In: *Mauritius und die thebäische Legion.* Hrsg. v. Wermelinger, Otto. Fribourg, 2005. 331–342.

Bernard de Montmélian

1888 Bernard de Montmélian, Joseph: *Saint Maurice et la Légion Thébéenne.* Paris, 1888.

Bibliotheca hagiographica

1898–1899 *Bibliotheca hagiographica latina antiquae et mediae aetatis.* I–II. Ed.: Socii Bollandiani. Bruxellis, 1898–1899.

Blackburn

1871 Blackburn, William Maxwell: *The Theban Legion: A Story of the Times of Diocletian.* Philadelphia, 1871.

Carrié

2005 Carrié, Jean-Michel: Des Thébains en Occident? Histoire militaire et hagiographie. In: *Mauritius und die thebäische Legion.* Hrsg. v. Wermelinger, Otto. Fribourg, 2005. 9–35.

Curtius

1953 Curtius, Ernst Robert: *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter.* Bern, 1953.

Descoedres

2005 Descoedres, Georges: Die Richtstätte der Thebäischen Legion als sekundärer Kultplatz. In: *Mauritius und die thebäische Legion*. Hrsg. v. Wermelinger, Otto. Fribourg, 2005. 343–358.

Dinkova-Bruun

2007 Dinkova-Bruun, Greti: Biblical Versifications from Late Antiquity to the Middle of the Thirteenth Century: History or Allegory? In: *Poetry and Exegesis in Premodern Latin Christianity: The Encounter between Classical and Christian Strategies of Interpretation*. Eds.: Otten, Willemien–Pollmann, Karla. Leiden–Boston, 2007. 315–342.

Dupraz

1961 Dupraz, Louis: *Les passions de S. Maurice d'Agaune. Essai sur l'historicité de la tradition et contribution a l'étude de l'armée pré-dioclétienne et des canonisations tardives de la fin du IVe siècle*. Fribourg, 1961.

Meyer – Suntrup

1987 Meyer, Heinz – Suntrup, Rudolf: *Lexikon der mittelalterlichen Zahlenbedeutungen*. München, 1987.

Müller

2007 Müller, Hildegund: The Saint as Preacher: Remarks on a Rare Motif in Late Antique and Medieval Poetry. In: *Poetry and Exegesis in Premodern Latin Christianity: The Encounter between Classical and Christian Strategies of Interpretation*. Eds.: Otten, Willemien – Pollmann, Karla. Leiden–Boston, 2007. 275–292.

Näf

2005 Näf, Beat: Eucherius von Lyon, Theodor von Octodurus und ihre Legionäre. Zu den historischen Bedingungen einer hagiographischen Geschichtsdeutung. In: *Mauritius und die thebäische Legion*. Hrsg. v. Wermelinger, Otto. Fribourg, 2005. 95–118.

Palmer

1989 Palmer, Anne-Marie: *Prudentius on the Martyrs*. Oxford, 1989.

Pollmann

2001 Pollmann, Karla: Das lateinische Epos in der Spätantike. In: *Von Göttern und Menschen erzählen. Formkonstanzen und Funktionswandel vormoderner Epik*. Hrsg. v. Rüpke, Jörg. Stuttgart, 2001. 93–129.

2002 Pollmann, Karla: Kontiguität und Eklipse. Zwei Auffassungen von Heiligkeit im hagiographischen Epos der Spätantike. In: *Metaphysik und Religion. Beiträge zur Altertumskunde*. Hrsg. v. Erler, Michael – Kobusch, Theo – Pollmann, Karla. Saur München, 2002. 611–638.

2005 Pollmann, Karla: Poetische Paraphrasen der Passio Acaunensium Martyrum des Eucherius von Lyon. In: *Mauritius und die thebäische Legion*. Hrsg. v. Wermelinger, Otto. Fribourg, 2005. 227–254.

Roberts

1993 Roberts, Michael John: *Poetry and the Cult of the Martyrs. The Liber Peristephanon of Prudentius*. Ann Arbor, 1993.

St Maurice and the Theban Legion

1873 *St Maurice and the Theban Legion. By the author of "Good King Wenceslas"*. London, 1873.

Stolle

1891 Stolle, Franz: *Das Martyrium der thebäischen Legion*. Breslau, 1891.

Wermelinger

2005 *Mauritius und die thebäische Legion. Akten des internationalen Kolloquiums, Freiburg, Saint-Maurice, Martigny, 17.–20. September 2003*. Hrsg. v. Wermelinger, Otto. Fribourg, 2005.

Woods

1994 Woods, David: The Origin of the Legend of Maurice and the Theban Legion. In: *Journal of Ecclesiastical History*, 45. (1994) 385–395.

KARLA POLLMANN
POETRY AND SUFFERING

METRICAL PARAPHRASES OF EUCHERIUS OF LYONS' PASSIO ACAUNENSIIUM MARTYRUM

This article analyses the poetic paraphrases of Eucherius of Lyons' *Passio Acaunensium Martyrum* by Venantius Fortunatus, Walafrid Strabo, and Sigebert de Gembloux. Eucherius' brief prose narrative had a rich textual transmission and manifested its influence both in places of worship and a rich iconographic tradition up to the late Middle Ages. A further aspect of the *Passio's* reception manifests itself in various versifications of this story that have so far hardly attracted any attention. The paper explores the poetic technique, literary intention, and socio-historical context of the metrical rewritings and highlights the most important changes in the paraphrases in comparison with their prose hypotext. Particular attention will be paid to what extent one can observe specific exegetical additions only possible because of the versification, and significant changes as regards the paraphrastic technique and characteristics through the ages, namely, from late antiquity to the Middle Ages, as exemplified by the selected authors.

CONTENTS

Studies

Marianne Sághy – Izsák Baán OSB: From Thebes to the Bakony: The Cult of Saint Maurice and his Companions in Europe (4 th –21 th Century)	175
Jean-Michel Carrié: Thebans in the West? Military History and Hagiography	197
David Woods: The Origin of the Legend of Maurice and the Theban Legion	229
Karla Pollmann: Poetry and Suffering: Metrical Paraphrases of Eucherius of Lyons' Passio Acaunensium Martyrum	241
Frederick S. Paxton: Liturgy and Healing in an Early Medieval Saint's Cult: The Mass in Honore Sancti Sigismundi for the Cure of Fevers	263
Karen Blough: The Lance of Saint Maurice as a Component of the Early Ottonian Campaign against Paganism	287
Edina Bozóky: The Legend of Saint Maurice' Lance according to Gottfried of Viterbo	311
Beat Näf: How Did Saint Maurice Become the Patron Saint of the Holy Roman Empire of the German Nation?	329
Gude Suckale-Redlefsen: The Cult of Saint Maurice, the Black Soldier in the Holy Roman Empire of the German Nation	339

Memory

Eucherius of Lyon: Passio Acaunensium Martyrum	353
--	-----

Book Reviews

Education and Culture in the Barbarian West: From the Sixth through the Eighth Century (Veronika Novák)	359
Muslim Expansion and Byzantine Collapse in North Africa (Márton Tóssér)	362
The Ideal Ruler in Medieval Bohemia (Laura Fábíán)	367

HU ISSN 0083-6265

Kiadja az MTA BTK Történettudományi Intézet
A kiadásért felel Fodor Pál igazgató
A szerzési, tördelési munkálatokat
az MTA BTK TTI tudományos információs témacsoportja végezte
Vezető: Kovács Éva
Tördelőszerkesztő: Zsigmondné Balázs Ildikó
Nyomdai munkák: Krónikás Bt., Biatorbágy

Ára: 600 Ft
Előfizetőknek: 500 Ft

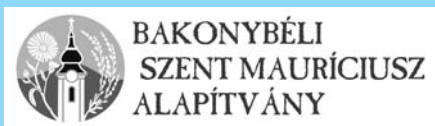

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440, vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda, Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében (1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4., telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban (1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

Lapszámunk támogatói:
Szent Mauríciusz Monostor
Bakonybéli Szent Mauríciusz Alapítvány

A Világtörténet 2018-as évfolyamának megjelentetését a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap